

سه يڤولقوزات و "باغى ئاره زوو" ى نه ته وه ى

يوونس په زايى

(بۇكان)

(۲ - ۲)

نووسيوه: حريق نهك هر باشتريين شاگردى نالى بووه، بهلكوو قوتابخانه ى نالى بردووه ته موكريان و شاگردى باشى له و مهلبنده ى كوردستان تيگه ياندوون، ئه ده ب، سه يد په شيد، على به گى حه يد ه رى و سه يڤى قازى، كه خوى خاوه نى قوتابخانه يه كى شيعرييه، هم موو شاگردى حريق بوون. (هيمن ۲۰۱۴: ۵۳۲)

ئه گه ر ئه و گوته يه ى مامؤستا هيمن وهك بنه مايهك وه ريگريين، ده توانين باسى ئه وه بكه ين كه حريق ئه گه ر شيوازى نالى هيئاوه ته موكريان و كه سانى وهك «ئه ده ب» و «على به گى حه يد ه رى» و «سه يڤ» ى تيگه ياندووه، هر ئه و شاعيرانه هر كام به تيگه يشتن له و شيوازه خه ريكي نووسين و به ره مه يئنانى ده قى شيعرى بوون. شيعرى ئه ده ب و على به گ له و پييازه لاي نه داوه و وهك قوتابى ليها تووى ئه و قوتابخانه يه ى حريق پيى ناساندوون كيشانه و پيوانه كانى ئه ده ببيان په چاو كردووه و له و چوارچيوه يه دا شيعريان هؤنيوه ته وه.

(سه يڤى قازى) ش له به شى يه كه مى ژيانيدا غه زه لى به و شيوازه نووسيوه، به لام دواتر له و

«پراستييه كه ى سه رده مى مه شپووته له بوارى فله سه فييه وه سه رده مى گزپانى پوانين و دنيا بينيه، ئه ويش برى تيه له گزپنى فله سه فه و بيري بيرمه ندانى ئيرانى، له ناكارامه يى و بئ ئيراده يى و ژير چه پوكه ييه وه به ره و جؤرئيك له مرؤفخوازي و ئومانيسم (هيومانيزم). تاييه تمه ندى ئه و شيوه بيركردنه وه يه برى تيه له گرينگيدان به ئيراده و ويستى مرؤف، وه لائانى چاره نووسى ئه زه لى و ئه به دى و سازكردنى چاره نووس به ده ست و مستى خؤت (موسوى ۱۳۸۶: ۹۴) كؤى ئه و بابه تانه ده كرى له سه ر شيعرى شاعيرانى كوردى ئه و سه رده م قسه ى له سه ر بكرى و ئه و باسه بيته ئاراوه كه كورد چؤن له و دؤخه دا خوى ناسييه وه و زمان و كولتوره كه ى پاراست و نه كه وته به ر ليشاوى ناسيؤناليزمى نه ته وه ى سه رده سه ته وه.

بؤ ته ته له كردنى ئه و باسانه له سه ر هيئنديك لايه نى ديكه ى شيعرى سه يڤ و زه مينه سياسى و كؤمه لايه تيه كانى ده دويم.

- دريژه ى ئه و نووسينه به گوته يه كى «مامؤستا هيمن» ده رازيئمه وه، كه له بابه تى «وه لام يكي دؤستانه» دا و له سه ر «مه لا سالى حريق» ى

سه یفولقوزات

کوردی موکریاندا هه بیووه، به شیکی ئەگەر هی زمانپارایی و کوردیزانی و شاعیری بووه، به شیکیشی هی ئەو پۆله بووه که له کۆمه لگه دا گێڕاویه تی، ههروهها ئەو لادانهی له ده کارهێنانی زمان له بواری شاعیردا لێیان دیوه.

ئەگەر نمونهیهکی بچووک باس بکه م، ده کرێ ئاماژه به نیشانهیهک بکه م که مه لا مارف له قه سیدهی «پوو له سه یفولقوزاتی قازی» دا به جیی هیشتوووه. له ژێر سه ردیپی ئەو شاعیره دا نووسیویه (پیره میردی موکریانه). هه ر ئەو شاعیره ی که تێیدا ده لێ:

گه رچی به هه ره و قسه تم له م شاره هه ر ده رد و
غه مه

باز به قوربانی وجودی تۆی ده که م هه رچی هه مه

...

کێوی که لله م وه ک ده ماوه نده له خه م خالی نییه
یا به ته م مه شغووله یا مه شموولی هه ور و ماته مه

...

هیچ درۆ ناکه م جه نابی سه یف ئەگه ر باوه ر ده که ی
به و خودایه ی خالقی کورسی و عه رشی ئەعزه مه

...

(کۆکه یی ۱۳۹۴: ۱۱۶-۱۱۸)

پێیه لاده دا و پچه یه کی دیکه ده گرێته به ر، هه ر بۆیه ده بی بپرسین بۆچی مامۆستا هێمن ئەو له و تا قمه مومتازه جودا ده کاته وه و ده لێ: «سه یفی قازی که خۆی خاوه نی قوتابخانه یه کی شیعرییه». ئەو گوزاره یه پێویستی به سه لماندنه و بۆ سه لماندنی ئەو راستیه ش وه ک پێشتر باس کرا، پوو ی ئیمه له ده قی شاعیره کانی (سه یف) ه. وه کی له ده قی شاعیری خودی ئەو شاعیرانه و سه رچاوه کانی دیکه شه وه ده رده که وێ، ئەوان که به گشتی موریدی شیخی بورهان بوون، سالی مانگیک له خانه قای شه ره فکه ند خه ریکی نوێژ و تا عه ت و سه یر و سلووک بوون (پو حانی ۱۳۸۲: ۲۹۳)، له سه ره تا دا ئەو پۆله شاعیره هه لکه وته یه خزانوته ژێر چه تریکه وه، له خانه قا یه کیان دیوه. هه م لیک تیگه بیون و هه م ده قی یه کیان تاوتو تو کردوو و ئاگاداری هه ست و که شی شاعیری یه کتر بوون، به لام دواتر چی پوو ی داوه که یه کیان تا ق ده که وێته وه و زمان و پێبازیکی دیکه بۆ ده ربهرین ده گرێته به ر.

ئەوه ی پێویستی به ئاماژه یه ئەوه یه که سه ره تا سه رچاوه ی پۆشنبیری و خوێندن و تیگه یاندنی ئەوانه هاوبه ش بووه؛ ئەویش قوتابخانه که ی نالی بووه، ئەگه رچی هه ر کام له وانه به وردی ئاگاداری شاعیری کلاسیکی فارسیش بوون. بۆ وێنه ئەده ب ئاوا ده لێ:

ئەئە ده ب هه رچه نده شاعرت کوردیه ئەمه ما به من

شاعیری تۆ سه بکی که لامی شیخی شیرازی هه یه

(ئەده ب ۱۳۸۱: ۸۳)

دواتر هه ر له ناو ئەوانه دا سه یف به هۆی ئەوه ی پێوه ندییه کانی له ئاستیکی دیکه ی کۆمه لایه تیدا وه گه پ ده خا و پوو له واریکی دیکه بۆ ژیان و بیرکردنه وه له کۆمه لگه ده کا، هه ر بۆیه نیگا و پوانینی ئەو بۆ کۆمه لگه و مروقی کورد به گشتی گۆرانی به سه ردا دێ. له لایه کی دیکه وه پێگه یه ک که له ناو ئەدیبا نی

له‌سه‌ر پێوه‌ندی سه‌یف و مه‌لا مارف و به‌گشتی شیعری مه‌لا مارف و پیره‌مێرد و کاریگه‌رییه‌کانیان له‌ به‌شه‌کانی دیکه‌دا زیاتر ده‌دویم، به‌لام لیڤه‌دا هه‌ر ئه‌وه‌نده‌ باس ده‌که‌م، ئه‌گه‌ر له‌مه‌ر پیره‌مێرده‌وه‌ ده‌نوسن «میژووی ئه‌ده‌بی کوردی که ئه‌م شیعرا‌نه‌ی پیره‌مێرد ده‌بینی ئه‌وه‌ی بۆ ده‌رده‌که‌وی که پیره‌مێرد شوپشیکێ خسته‌عالمی ئه‌ده‌بی کوردیه‌وه؛ شوپشی هێنا ناو و پچه‌ی شکاند بۆ ئه‌وه‌ی که شاعر بۆ جوانیی عیبارت دانه‌نراوه، به‌لکوو شاعر دهرد و ئازار، یان خو‌شی و ئیشی بازار پێشان ده‌دا، ده‌بێ له‌ عیباره‌تیکێ ساده‌ی وه‌ه‌ادا بێ که ناو بازارپیش لێی تێ بگا و ... (سه‌جادی ۱۳۹۵: ۴۵۴) جودا له‌و کاریگه‌رییه‌ی سه‌جادی باسی کردووه، پیره‌مێرد له‌ باشووری کوردستان له‌ بواری کۆمه‌لایه‌تیشدا پۆلیکی کارای گێراوه. مه‌لا مارف و هاونه‌وه‌کانی چییان له‌ (سه‌یف)دا دیوه که ئه‌و نازناوه‌یان بۆ داناوه و ئاویان ناو هێناوه؟ لادان له‌ زمانی پێشوو و گۆرینی ناوه‌روکی شاعر و پۆلی کۆمه‌لایه‌تی و سیاسی و زۆر بابه‌تی دیکه هه‌ن که پێویسته باسیان بکری. گومان له‌وه‌دا نییه سه‌یف وه‌ک مه‌لا مارف ئاگاداری په‌وتی نووسینی شاعیرانی باشوور بووه و ئه‌و باسه لیڤه‌دا داده‌کوژینم و له‌وه زیاتری له‌سه‌ر نادویم، به‌لام ئاگاداری په‌وت و پێبازیکێ دیکه‌ی سیاسی و پۆشنبیری له‌ ئێرانیش بووه که زیاتر له‌و به‌شه‌ی نووسینه‌که‌دا سه‌ول ده‌دری ئه‌و لایه‌نه‌ بخریته به‌ریاس.

به‌ پێی ئه‌و به‌لگانه‌ی «ئه‌نوه‌ری سولتانی» و «حه‌سه‌نی قازی» له‌ دووتوویی کتیبی «ژیان و شیعری سه‌یفولقوزاتی قازی»دا خستووینه‌ته‌ پوو، سه‌یفولقوزات پێوه‌ندییه‌کی دۆستانه‌ی له‌گه‌ڵ «شیخ موحه‌مه‌دی خیابانی» هه‌بووه. شیخ موحه‌مه‌دی خیابانی وه‌کی سه‌رچاوه‌ فارسییه‌کان باس

ده‌که‌ن، دامه‌زرینه‌ر و سکرته‌یری حزبی دیموکراتی نازه‌ریایجان بووه، هه‌ر وه‌ها جیگری یه‌که‌می شیخ موحه‌مه‌دی خیابانی «ته‌قی په‌فعت» شاعیر و بیرمه‌ند و زمانزانی ئه‌و کاتی ئێران بووه که سه‌رنوسه‌ر و دامه‌زرینه‌ری پۆژنامه‌ی «ته‌ره‌قی» بووه.

په‌وتی سیاسی پووسیا، به‌ تایبه‌ت شوپشی ئۆکتۆبه‌ر هه‌ر له‌ سه‌ره‌تای سه‌ره‌ل‌دانییه‌وه‌ تا سه‌رکه‌وتنی، به‌ ده‌ستی «لینین» و هاوڕێیانی، به‌رده‌وام کاریگه‌ریی راسته‌وخۆی له‌سه‌ر سه‌ره‌ل‌دانی بی‌ری شوپشگێرانه‌ و پێشکه‌وتنخواز له‌ ئێراندا هه‌بووه و یه‌کیک له‌ کاریگه‌رییه‌کانی سه‌ره‌ل‌دانی «حزبی دیموکراتی نازه‌ریایجان» به‌ رێبه‌رایه‌تی شیخ موحه‌مه‌د خیابانی بوو... «په‌فعت» وه‌ک ده‌بیر دووه‌می حزب، به‌رده‌وام شان به‌ شانی شیخ موحه‌مه‌د خیابانی سه‌ولای داوه (لنگرودی ۱۳۷۸: ۵۲)

پاش ئه‌وه‌ی ئه‌و بزوتنه‌وه‌یه‌ له‌ ته‌وریز ده‌ست پێ ده‌کا، دیاره زۆر دژبه‌ر و دژمنی بۆ قووت ده‌بێته‌وه، به‌لام ئه‌ندامان و لایه‌نگرانی ئه‌و په‌وته به‌ هۆی ئه‌وه‌ی بزوتنه‌وه‌یه‌کی کۆمه‌لایه‌تیان وه‌پێ خستبوو، ته‌نانه‌ت «ده‌سته‌ی هاوپی‌ری نازه‌ریایجان»یان دامه‌زراندبوو که له‌ هه‌موو ناوچه‌کانی نازه‌ریایجان نوێنه‌رایه‌تی هه‌بووه و ... که‌وته به‌ر سه‌رنجی زۆریه‌ک له‌ خاوه‌ن‌رایانی ئه‌و کات و دروشمی به‌رابه‌ری و ئازادخوازانه‌ی ئه‌و بزوتنه‌وه‌یه‌ وای کرد بکه‌ونه‌ بی‌ری گۆرینی ناوی نازه‌ریایجان و ناو نیشانیکی دیکه‌شی بۆ دابنێن.

سالی ۱۲۹۵... «حاجی سمایل ئاغای ئه‌میر خزی» که له‌ رێبه‌رانی پاپه‌رینی دیموکراتی نازه‌ریایجان بوو، پێشنیار ده‌کا که چون نازه‌ریایجان له‌ پێگای مه‌شرووته‌دا زۆری سه‌ول داوه و ئازادیی بۆ ئێران گه‌راندووه‌ته‌وه، ده‌بێ ناوی بنری «نازادیستان»... ماوه‌یه‌ک

دواتر له پازدهی جۆزهردانی ۱۲۹۵ دا گۆڤاری «نازادستان» دامهزرا که سهرنووسه ره کهی هه مان «تهقی په فعت» سهرنووسه ری «پۆژنامهی ته جه دود» بوو که وهک ئۆرگانی حزبی دیموکراتی نازه ریایجان بلآو ده کرایه وه . (هه مان : ۵۳-۵۴) نه گه ر نه و بزووتنه وه یه لایه نی سیاسییه که ی خه ریکی خسته نه پووی بیری جیاواز له پانتایی ئیتراندا بووه ، نه وه که سانی وهک تهقی په فعت و هاو بییرانی له هه ر دوو بلآقۆکی (ته جه دود و نازادستان) دا خه ریکن نه زمونی نویی زمانی و نه ده بیی تا قی ده که نه وه .

له خویندنه وه ی هه لۆیست و نووسینه کانی په فعت ده رده که وئ که نه و پاشکاوانه به و ئاکامه که یشته وه دۆخی تازه ی کۆمه لایه تی ولات نه گه ر پئویستی به گرتنه به ری پئبازی نویی سیاسی هه یه ، هه ر نه و دۆخه له بواری نه ده بییشدا پئوستی به گۆرپانکارییه و که ره سته و ناوه رۆک و زمانی پئشوو ناتوانئ هه لگری خه م و ده ربیری که شی تازه ی کۆمه لایه تی و سیاسی بی . کۆی نه وانه وای کردبوو له چه ند بواردا جه ماوه ریکی زۆر پوو له و په وته بکه ن . «هه ر که س به تیگه یشته نی خۆی ده بووه هاو پئیی شوڤرش، به لام هه مووان له شتیگدا هاوه لۆیست بوون . نه وان له په وتی پاپه پاندنی کاره کانیاندا ، له وه گه یشته بوون که نه گه ر برپاره خه لک له گه ل خۆیان بکه نه هاو پئ و هاو پ، پئویسته به زمانی خه لک بدوین . نه وانه له و بابه ته گه یشته بوون (رد العجز الی الصدر) و وه دواکه وتنی فه پپوخی و عونسووری و عه سجدی ئیتر سه رنجراکئش نه ماوه و به تایبه ت ناوه رۆکی شیعه ره کانیان پئوه ندی به ژبانی پپ له جووله و گۆرپانکاریی خه لکه وه نییه .» (هه مان : ۳۷)

هه ر به و هۆیه یه که له زۆریه ی سه رچاوه کاندا باس له پووداویکی نه ده بییش ده کئ که هاوکات له گه ل

پووداوه سیاسی و کۆمه لایه تییه کان خه ریکه په لوپۆ ده هاو پئینه ناو کۆر و کۆبوونه وه نه ده بییه کان و به هه ر دوو باری نه رینی و نه ریئیدا قسه ی له سه ر ده کئ و هه لده سه نگینئ، واته «پووداویکی سه ره کی له ده ره وه ی شیعه ری فه رمی (فارسی) دا خه ریکی پوودان بوو . تا قمئیک له پۆشن بییرانی ناسیاو له گه ل زمانی فه پانسه یی، تیگرای شیعه ری فارس بیان خسته بووه ژیر هیرش و بۆمبارانیان ده کرد . پئبه ر و پئشه نگی نه و شوڤرشگپانه ، بیرمه ندی گه وره ته قی په فعت بوو . (هه مان : ۴۵) نه و، گۆڤاری (نازادستان) ی دامه زراند . گۆڤاری نازادستان خۆی به لایه نگری نوپوونه وه ی نه ده بیی ناساند ... (نه و گۆڤاره) له باقی گۆڤاره کانی سه رده می خۆی له سه رتر بوو . نه و گۆڤاره سی ژماره ی لئ ده رچوو ... (هه مان : ۵۴) دواتر به هۆی شکانی هیزه کانی شیخ موحه ممه د خیابانی به ده ستی موخبیروسه لته نه وه ... په فعت خۆی شارده وه و له ته مه نی ۳۱ سالییدا خۆی ده کوژئ، یان ده کوژئ (هه مان : ۵۵)، به لام نه وه ی له سه رچاوه کانه وه ده ست ده که وئ نه وه یه که ته نانه ت نه یاره کانیشیان به تیدا چوونیان دلخۆش نین و مه لیکوشوعه را که دژبه ری سیاسی و نه ده بییشانه و وه کی دوکتۆر داریوش په حمانیان ده لئ : «مه لیکوشوعه رای به هار» به چاویکی په شیببانه وه پوانیویه ته بزووتنه وه ی جه نگه ل و پاپه پینی شیخ موحه ممه دی خیابانی ... و نه وانه ی به بزووتنه وه ی پاکردوو له ناوه ند و جوداییخواز ده زانی (رحمانیان ۱۳۷۹: ۷۶)، پاش کوژرانیان ئاوا هه لۆیست ده گئ؛ پاش کوژرانی خیابانی، به هار ته رجیع به ندی «خوینی خیابانی» ده نووسی و به توندی هیرش ده کاته سه ر موشیروده وله و موخبیروسه لته نه ... وهک ئاماژه ی پئ کرا به هار به پئچه وانه ی پچه و پئبازی هه میشه یی خۆی، جله وی خۆی دایه ده ست لئشاوی هه سته کانی و نووسی :

گر خون خیابانی مظلوم بجوشد
سرتاسر ایران کفن سرخ بپوشد

(همایون کاتوزیان ۱۳۹۱: ۱۳۲)

تا ئیره ناوړېکی خپرا له بزوتنه وه یه کی نوځ دراوه ته وه، به لام پرسپار نه وه یه: ئایا نه وه هیچ پښوهندی به شیعر و ژیانې (سه یف) ه وه هه یه؟

کږی نه و زانیارییانه به چند هڅ پښوستن.

یه که م: وه کی باس مان کرد له مابهین شیخ موحه ممد خیابانی و (سه یف ولقوزات) دا پښوهندیبه کی دؤستانه هه بووه.

دووه م: سه یف پشٹیوانی په وتی حزبی دیموکراتی نازهربایجان بووه.

سپیه م: سه یف وه کی چؤن نه وان کاریگه ریپان له شوپشی توکتوبه ری پووسیا وه رگرتبوو له ژیر کاریگه ری نه وه ته دا بووه و وه ک نمونه ده توانین ناماژه به شیعی «نه وړو چه سه ن په یامی دوعا و سلوویه» بکه ین. که له به شه کانی دواتری نه و نووسینه دا، به تاییه ت ناوړی لږ ده دریتته وه.

چوارهم: سه یف ناسیایوی له گه ل ته قی په فعت دا هه بووه.

(۳)

وه کی پیشتر باس کرا په فعت کؤنه خوازانی نه و سرده م که له ده وری «گؤفاری دانیشکه ده» کؤ بوو بوونه وه و یه ک له وان «مه لیکوشوعه رای به هار» ده داته به تیری په خنه و به رده وام له گؤفاری ته جه دوددا شتیان له سره ده نووسی، دواتر که ده بیته به پښو به ری نازادیستان، نه و په وته هر ده وامی هه یه. وه کی له نگر دووی باسی ده کا کؤنه پاریزه کان له وه لامدانه وهی ده سته وه ستان ده میننه وه. هر له و سځ ژماره یه ی (نازادیستان) دا به ره می سه یف ولقوزات چاپ بووه. دوو به ره می له دوو توپی نه و کتیبه دا باس کراوه که «دوکتور په حیمی سه یفی قازی» کوړی سه یف نووسیویه تی و نه نوهری سولتانی

و حه سه نی قازی به شیکیان له دیوانی (سه یف) دا هیناوه، به لام که لیسته ی کوی بابه ته کانی ژماره کانی (نازادیستان) م دیت، بؤم ده رکه وت که سه یف له ژماره سپیه وه پښوهندی پښو کردوون و هر له و ژماره یه دا شیعیکی بلو بووه ته وه، به لام ناماژه به وه کراوه که شیعی دیکه شی نار دووه.

بؤ پوونتربوونه وه ی باسه که، کږی نه و بابه تانه ی له ژماره ۳ ی گؤفاری (نازادیستان) دا چاپ بوون دینینه به ر باس: ژماره ۳ نازادیستان له ۱۲ ی نابی سالی ۱۹۲۰ دا چاپ بووه. بابه ته کانی نه و ژماره یه بریتین له: نویوونه وه له نه ده بیاتدا، نووسینی ته قی په فعت، وتاریک به ناوی «نه ده بیات» له نووسینی «ر. جه لیل زاده»، په روه رده ی نه ته وه وه حشیه کان؛ له نووسینی ۱. عه بدوللازاده، دنیا ی ژنان له نووسینی هاشم که لاتتهری، ده مه ته قه یه ک، له نووسینی جام جه می شیرازی، به لام به شی شیعی نه و سځ شیعی ره ی تیدایه؛ شیعی «مه داری شانازی» خاتوو «شه مسی که سمایی» که به ر له نیما پیشه نگی نویوونه وه ی شیعی فارسی بووه. شیعی... گیان بازی پ، جه لیل زاده و شیعی «شوپشی ته وریز» به ره می «نه بولحه سه نی سه یف ولقوزات».

دوو ژماره ی پیش نه وه ش هر شیعی شه مسی که سمایی و ته قی په فعتی تیدایه. له سځ ژماره ی نه و گؤفاره دا، له ژماره سپیدا شیعی سه یف دانراوه و شیعی دیکه شی له وځ بووه که دیاره دوا ی نه و ژماره یه په فعت ده کوژری و نه و شوپشه ش داده مرکځ. نه وه ی بؤ نه و باسه گرینگه، نه وه یه که «په فعت له و گؤفاره دا (نازادیستان) باسی خوی له سره پیوستی گؤرانکاری نه ده بی به پاشکوی دریزه پی دا و چندان شیعی خوی و لایه نگرانی نویخوازی و گؤرانکاری له شیعی ردا بلو کرده وه. نه و

شيعرانه بۆ وڤنه شيعرى شه مسى كه سمايان
 تڤدايه كه يه كه م ژنه ئيرانيه كه شيعرى سپى
 نووسيوه. (كرىمى حكاك: ۱۳۸۹: ۲۵۵) چۆن
 بۆ نووسه رانى فارس گرینگه كه يه كه م كه س
 كئ بووه له و گۆقاره دا باسى نوڤكرده وهى تڤدا
 كراوه، بابه تى بلآو بووڤيته وه، هر به و هۆيه ش
 بۆ ئيمه گرینگه كه له و گۆقاره نوڤخوازه دا
 كه به پڤى قسه ي كه ريمى حكاك «په فعت
 شيعرى خۆى و لايه نگرانى نوڤخوازى و گۆرپانكارى
 شيعرى له گۆقاره كه يدا بلآو كرده وه.» يه ك
 له و شيعرانه به ره مى سه يف بووه .

ئهو شيعره ي سه يف موسته زاديكه به زمانى
 فارسى له سه ر شوڤشى ته ورڤز. ئهو شيعره هم
 كيش و قالبه كه ي جياوازه و هم ناوه روڤكه كه ي
 له گه ل شيعرى گۆرپانخوازى ئه وكاتى فارس
 ته بابه . ده قى شيعره كه كه ناوا ده ست پئ ده كا:

شد ساحت تبريز يكي طرفه بهشتى

از سعى تنى چند

اهلش شده يكسر همه افرشته سرشتى

از نطق تنى چند

له كتيبه كه ي مامؤستايان سولتانى و (قازى) دا
 هاتووه . ئه وهى گرینگه ئه وه يه كه له و شيعره دا
 سه يف پشتگيرى گۆرپانكارى و نوڤخوازى، يان
 ته جه دود ده كا . پشتيوانى نازادى خوازيه و دژى
 زولمه و ... واته سه يف له گه ل ئهو په وته
 له بزوتنه وهى گشتى فكرى له ئيراندا
 هاوپا و هاوپڤ بووه، كه بنه ماكانى نه ريتى
 بىر كرده وهى ئه ده بى كرده بووه ئامانج . ئه ويش
 پوونتري نمانجه كانيان برىتى بوون له؛
 ساده كرده وهى زمان، يان دووان به زمانىك
 بوو كه خه لك تڤى بگا، كه متر كرده وهى
 جوانكاريه ئه ده بيه كان، په نگدانه وهى رووداوه
 سياسى و كۆمه لايه تيه كان له ده قى شيعردا،
 نازادى خوازى و به رانبه رى خوازى، پشتبه ستن به
 بىرى چه پ و عه داله تخواز كه له و سه رده مدا

به گشتى بزوتنه وهى رادىكال پشتگيرى لئ
 ده كرد و بىرى لئى پاراو ده بوو.

- كۆى ئه وهى له و ماوه ي سه يف په گه ل ئهو
 په وته ده كه وڤ زۆر ديارده ي ديكه ي له ژيانى
 خودى (سه يف) دا به دوا دا دڤ. زمانى سه يف
 ئيتر ئهو زمانه نييه كه حه ريق ئهو و «ئه ده ب
 و عه لى به گى حه يدهرى و سه يد په شيدى
 تڤگه يانده بوو»، به لكوو زمانىكى ساكاره كه
 دواتر له و نامانه دا كه به شيعر بۆ عه زيز خانى
 ده نووسى، تا ئاستى زمانى پۆژانه داده به زن.
 دووم ئه وهى كه شيعرى سه يف له و سه رده مده دا
 شيعرڤكى خاوه ن گوتارى تازه يه، شيعرڤك كه
 خهريكه ئينسانى كورد له سيمايه كى ديكه دا
 ده نوڤنى و مافه كانى ده ستنيشان ده كا و ته نانه ت
 بۆ ده سته به ر كردن يان پڤگا پڤشنيار ده كا، با ئهو
 پڤگايه به ئاكاميش نه گه يشتبئ و ئهو باغى
 ئاره زووه ي ئهو ده يوست نه شه اتبڤته به ره م،
 به لام پڤگاي ئاوڤته كردنى بىرى نه ته وه يى
 و ناسيؤنالىستى و تڤكه ل بوون به په وتى
 به رابه رى خوازى له شيعرى (سه يف) دا، لڤره وه
 زياتر گه شه ده كا، هر چه ند سه رچاوه ي ديكه ش
 بۆ بزواندن و تڤگه يشتنى سه يف له و بواره دا
 هه بوون و به جودا باسى ئه وانيش ده كرڤ.

له سه ره تاي به شى يه كه مدا باسى تاك
 به يتڤكى «حاجى قادرى كۆيى» م كرد، هم
 له و شيعره دا و هم له زۆريه ي شيعره كانى
 ديكه يدا حاجى قادر هاوارى كوردڤتى، به لام
 با لڤره دا بۆ باسى جياوازي له بىرى ئهو دوو
 شاعيره دا، باسڤكى «دوكتۆر پڤيوار سيوه يلى»
 له «كتڤبى حاجى قادر» بخرمه پوو.

«كتڤبى حاجى قادرى كۆيى» پڤيوار سيوه يلى،
 خوڤندنه وهى فه لسه فيانه ي ئه زمونى شيعرى
 حاجى قادره، به لام گرڤنگترين باسى سيوه يلى
 باسى شوڤنه له شيعرى حاجى قادر دا. سيوه يلى
 پڤي وايه «هزرىنى حاجى قادر به ر له وهى

ناسیۆنالیستانه بێت له فۆرمیکی هوشیارانهی ئایدیۆلۆژیدا، هزینیکه پێوهندی هیه به شوپنهوه، وهک ئهوهی ئهوه له قۆناخی سههرتایی ژیایدا به شیوهیهکی نااگایانه و له نهجامی نهزموونکردنی شوپنهوه، که پاشان به دهروونی کردووه و به جهستهیی کردووه، سهری ههلاوه. ئهوه پیش ئهوهی ناسیۆنالیستیکی نهتهوهساز بێت له خهیاڵدا، بکه و خودیکی شوپنناس و نهزموونکهری شوپنه و ههموو ئهوهش که نهزموونی کردووه له پێوهندی به شوپنه جیاوازهکانهوه، دهبیته ژێرخانی بیرۆکهی نهتهوهخوازییهکی تایبته که پهگهزی خاک (شوین) به ههموو ئهوهستانهیی به مرۆفیان دهبهخشیت تییدا بالا دهسته.

له لایهکی ترهوه، ههچنده حاجی ههولیکی زۆر دهوات بۆ یهکخستنی کورد و سازدانهوهی خهیاڵیانهی وهک نهتهوهیهک، له ئاستی میژوویی و زمان و یادهوهری و خاکی هاوبهش و کۆششیکی زۆر دهکات له کهسایهتییه نیشتمانپهروه و خهباتکاران و نهدیانی کورد له گشت شوپنیک که ههبوون، پهزمی هاوبهش دروست بکات که ئهوهش دهچیته چوارچێوهی ناسیۆنالیزمهوه، بهلام لهههمان کاتدا، پهخنه و هیژشیکی توندیش دهکاته سهرنهتهوه و سیمبۆل و میللهتی خۆی و شکۆی دههینیتته خوارهوه و پرسیار لهسهه چیهتی و ئاگایی ئهوه دروست دهکات و به پهست و نهزان و بێ ئیدراک وهسفیان دهکات؟ ئهوه هیژشه، هیژش نییه بۆ دهسته و تاقم و چین و توپژیککی تایبته، هیژشیکی چینهاتی نییه، حاجی کردبیتیه سهرنه و چین و توپژانهی لهگهلیاندا ناکۆک بووه، بهلکوو پووی له ههموو کورده:

له بهر حیزه بخۆیی و ناتهبایی
له ژیری چیزی حیزان بووینه دۆشهک
ههتا وهک ناگری بن کان لهگهڵ یهک

ئهگه تۆفان بێ لهشکرتان به پووشهک
(سیوهیلی ۲۰۲۰: ۱۰-۲۱)

به دوو شیوه دهکرێ لهسهه ئهوه بابهته ههلهسته بکرێ. ئهگه ئهوه بۆچوونه لهسهه حاجی و پێوهندی ئهوه به خاکهوه به بنهما وهگرێ و پیمان وابێ حاجی ئهوهندهی پێوهندی به خاکهوه و به تایبته کۆیهوه قایم بووه که خۆشهویستی ئهوهی بۆ شوپن گهیاندهوهته ئاستیک بهردهوام باسی بکا و پهسنی بدا و ئهوه جۆره خۆشهویستییه نهک له چوارچێوهیهکی ناسیۆنالیستیدا، بهلکوو له بازنهی نهتهوهخوازییهکی ساکاردا بخوینریتتهوه، ئهوه کات به بهراورد لهگهڵ ئهوه پوانگهی دا و به خستنه پووی ئاراستهیی سهیف، بهو ئاکامه دهگهین، ههچنده ههروو شاعیری بهرباسمان، واته سهیف و حاجی له شوپن و نیشتمان دوان و کیشهی ئهوه مرۆفانهیان خستووته بهرباس که هاونهتهوهی ئهوانن، بهلام سهیف، ههچنده بهشی زۆری ژیانی له دێ، واته گوێگهلی ژیاوه، کهچی ناوهڕۆکی زۆریهیی بابهتهکانی باسی شار و کیشه سیاسی و کۆمهلایهتییهکانی شارن که دواتر له باسی شیعریک که بۆ گۆرپانکارییهکانی سههرتای سهدهی تازه و یهک لهوان لابردنی حجاب نووسیویهتی، دهگهڕیننهوه سهه ئهوه باسه.

له لایهکی دیکهوه بابهتی دووم که له کتیبی حاجی قادردا ئاماژهی پێ کراوه و بهو بۆنهیهوه حاجی له چوارچێوهی بیرری ناسیۆنالیستی دهخريتته لاهه ئهوهیه؛ حاجی قادر پهخنهیی توندی پووبه پووی کورد به گشتی کردووتهوه و شکۆی خستوونهته بهر پهلامار و پهخنهکشی پووی له چینیککی تایبته نییه، بهلکوو ههموو خهلکی کورد دهگریتتهوه. له نمونهیهکدا که پێوار سیوهیلی خستوویهتییه بهرباس ئهوه بابهته دهستنیشان کراوه.

له و بواره دا سهيف نه گهر به توندى (حاجى) ش نه بئى، له پوانگه په خنهيه كى بنيادنه رانه وه كه خه سار ده ستنيشان ده كا و پڭاچاره ش پيشنيار ده كا، نه و ناراسته په خنهييه هه يه . نه و بابه ته له چهندان شيعردا و به نمونه له قه سيده ي به ناويانگي «كوردينه» دا ده بينرئ . نه گهر پوانينيكي ديكه سه باره ت به و بؤچوونه ي كورين بخينه به رباس، نه وه ده توانين به پرسيازيكه وه بابه ته كه بؤ باسيكي ته سه لتر ناماده كه ين .

چؤنه حاجى قادر و سهيف نه و پڭه و قالبه ده برپينه ي كه هى گوتارى نايينه، ده قوزنه وه بؤ پيكانى مه به ستيكي نيشتمانى؟! حاجى له وه سفي خودادا پووبه پوو له گه ل نافرته ري هه ستي و پووكه ي نه ده بي عيرفانى و ... ناوا پاساو بؤ نه وه دينيته وه كه بؤ به كوردي وه سفي خوداي كردوه . بؤ نه وه ي «هيچ كه س نه لئى» به كوردي مه دحي باري نه كراوه ، يان بؤ نه وه ي «هه موو كه س بزاني» به زماني كورديش كه زمانيكه له نيو زمانه كاني ديكه ي ناوچه و نيو نوممه تي ئيسلاميدا، مه دحي باري كراوه، واته نه و شوناسيكي زماني جياواز زهق ده كاته وه . هه ر نه و كاره ي سهيف به جياوازييه كه وه له بنه پهدا نه و پانتاييه ده كاته كورپيني گوتار و په خنه له به رابه ري له جيهان و كه وتنه په راويزي ميلله تيكي له ناو نوممه تيكي و بانگي به رابه ري و نازاديوخوازي لئى ده دا .

په خنه ي هه ردووكيشيان له كورد په خنه يه كه هه ر له ناو نه و گوتاره وه ناراسته ي نه وانه ده كرئ كه هه لگري گوتارى كوردانه و نه ته وه خوازين . هه ردووكيان به مه به ستي نزيكبوونه وه له بنه مايه كى هاوبه ش بؤ پيكي هاتنى «كوردينه» خه ريكه هؤكاره كاني ته وه للابوون و ليكه لبران ده خنه به رباس و نه و بيره ده خنه پوو كه نه گهر كؤوه بوون به ده وري يه كه وه نه بئى و حه ول

بؤ ئيتفاق نه درئ نه وه هه موو زه حمه ته كاتان «به پووشه ك»، يان وه كى سهيف ده لئى نه گهر نه و ناراسته يه نه گرنه به ر «پاتان ده دن به جارئ له هه ورازي بؤ نشيو» .

به لام ناراسته ي سهيف دياره به هؤى پووداوه كاني بواري كؤمه لايه تي و سياسي له ئيراني نه و كات و به تايبه ت نه و پووداوانه ي له ته وريز هاتنه ناوا و پيوهندي پاسته وخؤى سهيف به و پووداوانه وه له لايه ك و له لايه كى ديكه وه بووني سهيف وه ك چالاكيكي سياسي له ناستي هه موو ولاتدا، واي كردوه نه و بؤ پووداوه گرینگ و هه مه گيره كاني ديكه ش بيده نگ نه بئى . هه ر نه و خاله له سه ر به شيك له شيعري (مه لا مافى كؤكه يى) ش وه پاست ده گه رئ و پيوسته به ته سه لى له سه ر نه و بابه ته ش باس و خواسيكي تايبه ت بيته ناوا .

نه نجام:

سه يفولقوزات له چوارچپوه يه كى نه ده بي و له ناو گوتاريكي نايينييه وه ده ستي به نووسين كرد . دواتر هه ر له و بنكه يه وه وه رچه رخانتيكي له مه دحييه كه يدا به دي هئنا . وه رچه رخانتيك له گوتارى نايينييه وه به ره و گوتارى نه ته وه يي له چوارچپوه ي شيعردا . سه رچاوه كاني نه و وه رچه رخانه دوو بواري جودا ده گرنه وه . له و به شه ي نه و نووسينه دا نه و لايه نه ي سه رچاوه ي بيري كؤرپانخوازيي نه ده بي و سياسي سهيف باس كراوه كه پيوهندي به كؤرپانكاريه سياسي و كؤمه لايه تي و پؤشنبيرييه كاني نه و به شه له ئيرانه وه بووه كه سهيف بؤخؤى به كرده وه نه زمونى تياندا هه بووه و ناسياوى له گه ل دامه زرينه رانى هه بووه . كؤفارى نازادىستان كه وه ك ده رپري پا و بؤچوونى كؤرپانخوازه كاني نه ده بي نه و كاتى ئيران ناسراوه، پيگه يه ك بووه بؤ (سهيف) يش ناسراوه و ده قى شيعري

ئەو و پىراي دەقى شىعەرى تەقى پەفەت و شەمسى كەسمايى تىدا بىلە بوو تەو، ئەوانەش ھەردووكيان لە پيشەنگانى نوپخووزى ئەدەبى ئىران بوون و ھەكى لەنگردوى دەنووسى: «پەفەت يەكەم شاعىرى نوپخووز بوو كە يەكەم بەردى بناخەى شىعەرى نوپى دانا و پويشت و لەبىر چوو ھە. (لنگردوى: ۵۲) ئەو كەش و ئالوگورپانە زمانىكى جوداي ويستوو ھە و سەيف بە زمانى فارسى، بە كەردەو ھە لە چەند شىعەرىدا ھورپى ئەوان نووسىويەتى و لە كوردىشدا بە ئاويته كەردنى بىرى نەتەويەى و زمانى ساكار و ھەلبژاردنى كيشى جوداواز پىگايەكى تازەى گرتوو تە بەر.

سەرچاوەكان:

- ۱ - ئەدەب، ميسباحودديوان (۱۳۸۱) ديوانى مصباح الديوان، شەرح و ليكدانەو ھى محەمەد سەعید نەججارى «ئاسۆ»، ارومىه: انتشارات صلاح الدين ايوبى.
- ۲ - خاتمى، احمد و ديگران (۱۳۹۴) بررسى ناسيونالىسم ايرانى و عرب و بازتاب آن در شعر دوران مشروطيت و نهضت عرب، كاوش نامە تطبيقى (مطالعات تطبيقى عربى- فارسى)، سال پنجم، شماره ۱۷.
- ۳ - رحمانيان، داريوش (۱۳۷۹) چالش جمهورى و سلطنت در ايران، تهران: نشر مركز.
- ۴ - روحانى، بابامردوخ، (۱۳۸۲)، تاريخ مشاهير كرد، جلد دوم، تهران: سروش.
- ۵ - سەيفولقوزات، ئەبولحەسەن (۲۰۰۸)، ژيان و شىعەرە كوردىيەكانى سەيفولقوزاتى قازى، ئامادەكەردنى ئەنوەر سولتانى و حەسەنى قازى، سلیمانی: بنكەى ژین.
- ۶ - سيوهیلی، پىيوار (۲۰۲۰): كتيبي حاجى قادرى كۆيى، خویندەو ھى فەلسەفیانەى ئەزمونى شىعەرى، چاپى دوو ھەم، ھەولیر: بىلوكراو ھى پىكخراوى زەریاب.
- ۷ - سەججادی، عەلەدەدین (۱۳۹۵) مێژووی

ئەدەبى كوردى، مێژوو، ئەدەب، زانیارى، سنە: انتشارات كردستان.

۸ - كۆكەيى، مەلا مارف (۱۳۹۴) ديوانى مەلا مارفى كۆكەيى، كۆكەردنەو ھە و شەرۆفە ماپەرە لاھىجانى، نووسەر: مەھاباد.

۹ - كرىمى حكاك، احمد، (۱۳۸۹)، طليعه تجدد در شعر فارسى، چاپ دوم، تهران: انتشارات مرواريد.

۱۰ - كرمى، محمدحسين و ديگران، (۱۳۸۷)، بررسى تطبيقى تحميدىيەھى چەھار لىلى و مچنون (نظامى، امير خسرو، جامى، مکتبى)، نشرىيە علمى پزوهشى گوهر گویا، سال دوم، شماره ۷.

۱۱ - كۆيى، حاجى قادر (۱۳۹۰) ديوانى حاجى قادرى كۆيى، ليكۆلینەو ھە و ليكدانەو ھى سەردار حەمید میران و كەرىم موستەفا شەرەزا، سنە: انتشارات كردستان.

۱۲ - لنگردوى، شمس (۱۳۷۸) تاريخ تحليلى شعر نو، جلد اول، تهران: نشر مركز.

۱۳ - موسوى، سكينه (۱۳۸۶) بنياد ناسيونالىسم در شعر مشروطه، تهران: مجله رودكى، شماره ۱۸.

۱۴ - ھىمن، (۲۰۱۴)، سەرچەم بەرھەمەكانى ماموستا ھىمن، چاپخانەى ھەولیر.

۱۵ - ھمراھ، رضا، (۲۰۱۸)، ميرزا تقى خان رفعت، مجله آزادىستان،

(www.adfmk.com)

۱۶ - ھمايون كاتوزيان، محمد على (۱۳۹۱) ايران جامعه كوتاه مدت و ۳ مقاله ديگر، ترجمه عبدالله كوثرى، تهران: نشر نى.